فصلنامه علمی _ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره بیست و چهارم، پاییز ۱۳۹۷- صفحات ۶۰- ۳۹

طراحی الگوی برای کارایی بانکداری اسلامی با رویکرد تفسیری ساختاری (مورد مطالعه: شعب بانک کشاورزی استان اردبیل)

جعفر یوسفی [۱]
سید رحیم صفوی میرمحله[۲]
بهروز اسکندرپور[۳]

تاریخ دریافت:۱۳۹۶/۱۰/۱۹ تاریخ پذیرش:۱۳۹۷/۰۴/۱۳

چکیده

هدف اصلی در این تحقیق، طراحی الگوی برای کارایی بانکداری اسلامی با رویکرد تفسیری ساختاری می‌باشد. تحقیق حاضر از نظر روش، توصیفی- پیمایشی و نوع تحقیق بر مبنای هدف، کاربردی می‌باشد در این تحقیق که جامعه آماری آن مشتریان شعب بانک کشاورزی در سطح شهر اردبیل بوده، نمونه‌گیری با استفاده از شیوه تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم نمونه انجام شده است. ابزار پژوهش، پرسش‌نامه محقق ساخته بوده که روایی (صوری و محتوایی) آن براساس نظر تعدادی از کارشناسان بانکی شهر اردبیل تأیید شد و پایانی آن با استفاده از ضریب آلفا کرون اخ تأیید گردید. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از نظر مشتریان، مهم‌ترین عامل در کارایی بانکداری اسلامی، بکارگیری تسهیلات پرداختی بیشتر در عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی و مشارکت بیشتر بانک در امر سرمایه‌گذاری و تولید می‌باشد. با کمک مدل‌سازی ساختاری تفسیری و نظرخواهی از ده نفر خبره بانک کشاورزی استان اردبیل عوامل مربوط به عدم تمایل بانک‌ها به اجرای بانکداری اسلامی تجزیه و تحلیل و روابط بین متغیرها کشف شد. نتایج نشان داد که عامل اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی دارای نقش کلیدی بوده و در زمینه افزایش کارایی بانکداری اسلامی در اولویت قرار گیرد.

واژگان‌کلیدی: کارایی، بانکداری اسلامی، مدل‌سازی ساختاری تفسیری[۴]، بانک کشاورزی، اردبیل
طبقه‌بندی jel: C61,D7,E44,G21

---

۱. مدرس و کارمند دانشگاه پیام نور، تهران yosefij@yahoo.com
۲. مربی، مدیریت صنعتی، دانشگاه پیام نور، تهران rahim_srsm@yahoo.com
۳. استادیار، مدیریت بازرگانی، دانشگاه پیام نور، تهران skandarpur@gmail.com
4. Interpretive Structural Modeling (ISM)

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

مقدمه

از آن‌جا که هر بنگاه اقتصادی برای ادامه‌ی حیات خود در جریان رقابت با سایر بنگاه‌های موجود در یک صنعت با توجه به رشد فزاینده تکنولوژی و موج گسترده اطلاع‌رسانی و توسعه‌ی خدمات متنوع، باید از پویایی لازم برخوردار باشد، لذا کنترل و ارزیابی مستمر فعالیت آن بنگاه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد. سیستم بانکی و شعب آن از این قاعده مستثنی نبوده و ارزیابی به گونه‌های مختلف را در این خصوص نیاز دارند. به علاوه، کارایی سیستم بانکی از جمله موضوعاتی است که هم برای مدیران آن‌ها و سیستم نظارتی و هم برای مشتریان بانک‌ها حائز اهمیت می‌باشد، چرا که مدیران برای باقی ماندن در عرصه‌ی رقابت با سایرها بانک نیازمند رسیدن به بالاترین سطح کارایی هستند و از سوی دیگر مشتری و سیستم نظارتی می‌دانند که افزایش کارایی همواره توأم با کاهش قیمت و افزایش کیفیت خواهد بود. تحقیقات گسترده در زمینه‌ی کارایی بانکداری را شاید بتوان گواهی براهمیت موضوع دانست. موضوع عدم مشروعیت ربا از زمان ارسطو مطرح بوده است. او بدون این‌که یک عالم اقتصاد باشد بهره را تحریم می‌کند. قوم یهود نیز براساس دستورالعمل‌های تورات، ربا را بین خود جایز نمی‌دانستند ولی گرفتن آن را از سایر اقوام مجاز می‌دانستند. کلیسای مسیحیت نیز ربا را تحریم کرده بود. حال این سوال مطرح می‌شود: علت این همه حساسیت چه در متون ادبی و چه در مذاهب مختلف در مقابل بهره پول چه بوده است؟ آیا این همه حساسیت می‌تواند صرفا ذهنی و اخلاقی باشد؟ پاسخ مسلماً منفی است. علت این همه حساسیت مثل زمان حال، تاثیر منفی بهره برامور اقتصادی جوامع است. افزایش نرخ بهره وضع طبقه ربا خوار را بهتر و وضع صنعت‌گران و پیشه‌وران را بدتر می‌کرد. (شجری و کمال‌زاده،۱۳۸۱). تا صد سال پیش اختلاف نظر چندانی بین فقیهان، مفسران و دیگر اندیشه‌وران اسلامی درباره ماهیت و قلمرو ربا نبود، با گسترش نظام سرمایه‌داری و ورود بانکداری به جامعه‌های اسلامی، اندیشه‌وران مسلمان از یک‌سو به فکر استفاده از بانک افتادند از سویی‌دیگر، فعالیت‌های بانک را آمیخته با قرض با بهره می‌دیدند که از دیدگاه اسلام ربا و ممنوع است، برای حل مشکل، گروهی از عالمان به فکر طراحی الگوی جدیدی از بانک افتادند و گروهی دیگر با ارائه تفسیرهای جدید ربا درصدد تجویز بانکداری متعارف برآمدند.از میان این تفسیرها، چند تفسیر به جهت استناد به آیه‌های قرآن، روایت‌ها و متن‌های تاریخی توانست جایگاهی در میان اندیشه‌وران پیدا کند به طوری که کتاب‌ها و مقاله‌های فراوانی در نقض و ابرام آن‌ها نگارش شده است (موسویان، ۱۳۸۶). بانکداری اسلامی بخشی از مفهوم وسیع اقتصاد اسلامی است که سیستم ارزشی و اخلاقی اسلامی را با ساختار اقتصادی ترکیب می‌کند. سیستم مالی اسلامی طوری طراحی می‌شود که قرض دادن، قرض گرفتن، عملیات سرمایه‌گذاری، در محیطی که ریسک بین طرفین

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

تسفهیم می‌شود انجام می‌شود. علی‌رغم مزایایی که بانکداری اسلامی نسبت به بانکداری عرفی دارد، این نوع بانکداری رواج کمی در کشورهای اسلامی داشته و جایگاه مورد انتظار را ندارد (مشرف جوادی و قوچی‌فرد، ۱۳۸۸). تفاوت اصلی بانکداری اسلامی از بانکداری متعارف در بکارگیری قراردادهای اسلامی و مبتنی برمشارکت در سود و زیان است. به عبارت دیگر مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی به دلیل غیر ربوی بودن و مفاهیم خاص آن علاوه بر موارد مطرح شده در مدیریت ریسک نیازمند اعمال دقت در مفاهیم بانکداری اسلامی نیز می‌باشد. در واقع مدیریت ریسک موثر و کارآمد در بانکداری اسلامی نیازمند چهارچوب مقرراتی مناسب و همچنین گسترش مطلوب نهاده ها، بازارها، زیر ساخت‌های بازار و ابزارهای مالی مناسب می‌باشد (محرابی، ۱۳۸۱). در بانکداری متعارف، تسهیلات اعطایی همه براساس قرارداد قرض با بهره معین است و بانک در مقابل آن وثیقه می‌گیرد. در بانکداری بدون ربا، قراردادهای مبادله‌ای همین ویژگی را دارند؛ یعنی قرارداد با نرخ های سود معین منعقد شده و در مقابل آن وثیقه دریافت می‌شود؛ اما در قراردادهای مشارکتی، اولاً نرخ سود نامعین است، ثانیاً به علت رابطه شراکتی بانک با گیرنده تسهیلات وثیقه معنا ندارد و بانک همانند صاحب پروژه و سرمایه‌گذار در پروژه به شمار می‌رود و این باعث می‌شود که ریسک بانکداری بدون ربا به علت نرسیدن به موقع طرح‌ها به سوددهی و گزارش غیر صحیح استفاده کننده تسهیلات مشارکتی افزایش یابد. علی‌رغم مزایای زیادی که بانکداری اسلامی برای سرمایه‌گذاران و بانک‌ها دارد، بدلیل فقدان زیر ساخت‌های قانونی مناسب و همچنین ریسک‌هایی که این بانک‌ها مواجه هستند در مقایسه با بانکداری متعارف (غیراسالمی) رواج کمتری دارند (اکبریان و رفیعی،۱۳۸۲). توانمندی و موفقیت هر کشوری در صحنه اقتصاد جهانی منوط به موفقیت سازمان‌ها، موفقیت آن‌ها درگرو خلاقیت، نوآوری و کارایی است. انسان همواره سعی برآن داشته تا حداکثر تولید معین را با حداقل منابع به دست آورد، این کوشش‌ها را می‌توان دستیابی به کارایی بالاتر نامید. در دنیای مدرن و مشتریان با سلایق گوناگون، موسساتی امکان ادامه فعالیت پیدا می‌کنند که دستیابی به حداکثر کارایی با امکانات موجود را در رأس کار خود قرار دهند، این‌که چه میزان می‌توان از امکانات موجود ستاده بدست آورد و یا چه میزان داده برای به دست آوردن میزان موجود ستانده کفایت می‌کند. در وضعیت کنونی نظام بانکداری کشور و با وجود مسائلی از قبیل رقابت فشرده در میان بانک‌های کشور، نظام بانکداری دولتی، وجود چالش‌هایی همچون پیوستن به سازمان تجارت جهانی و ورود بانک‌های خارجی، خصوصی و موسسات مالی و اعتباری و مسائلی از این قبیل بررسی عملکرد بانک در حوزه بانکداری اسلامی، از طریق اندازه‌گیری کارایی بانکداری اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

۱. پیشینه تحقیق

در مطالعه‌ای با عنوان «کارایی عملکرد در بانکداری اسلامی، تجزیه‌ی سودان»که به دست خالدحسین انجام شده، از روش مرز احتمالی (SFA) برای تعیین کارایی استفاده شده است. در این پژوهش، عدم کارای هزینه در ارتباط با ۱۷ بانک سودان برای دوره ۱۹۹۰تا ۲۰۰۰ برآورد شده است. با استفاده از اطلاعات داده و ستاده، مرز هزینه، تعیین و کارایی برآورد می‌شود. براساس تحلیل مرز هزینه، کمترین هزینه و مرز هزینه را برآورد می‌شود که نشان‌دهنده‌ی کاراترین ترکیب نهاده‌های تولید است(حسین، ۱۳۸۳).

در تحقیق دیگری که در بانک‌های تجاری ترکیه انجام شده با اندازه‌گیری تغییرات بهره‌وری با استفاده از شاخص مالمکوئیست به بررسی نتایج سیاست‌های اعمال شده از دهه هشتاد برسیستم بانکداری ترکیه پرداخته شده است (احسان و حسن، محمدکبیر۱۳۸۲).

در مطالعه‌ای دیگر، نظامی برای ارزیابی کارایی عملیاتی شعب طراحی شده است که در یکی از بانک‌های بزرگ آمریکا در ۶ دوره ۳ ماهه به طور متوالی به کار رفته است (گلونی و استوربیک ۱۳۷۸).

۲. کارایی

مفهوم کارایی عمدتا در سه حوزه اقتصاد، مدیریت و مهندسی مطرح است. در اقتصاد، مفهوم کارآیی[1]، همان تخصیص بهینه منابع است. هرچند که از نظر اهداف کاربردی، تعاریف گوناگونی از کارآیی عنوان شده است. اما به طور کلی می‌توان گفت که کارآیی، معرف نسبت ستاده‌ها به نهاده‌ها در مقایسه با یک استاندارد مشخص است. از طرفی دیگر، در حوزه علم مدیریت علاوه برسرمایه‌های فیزیکی، سرمایه‌های انسانی نیز به عنوان نهاده‌هایی مهم و تعیین‌کننده در نظر گرفته می‌شوند. لذا از آن‌جا که کارآیی افراد با توجه به تشویق‌ها و تنبیه‌ها ممکن است از توان افراد نیز بیشتر و یا کمتر شود، مقدار محاسبه شده برای آن، محدود به مرز واحد نمی‌شود. به عبارت دیگر می‌توان گفت که کارایی، بهینگی استفاده از منابع در راستای تامین اهداف کارکردی است. با توجه به خدماتی بودن فعالیت بانک‌ها و هم چنین اهداف محاسباتی، کارایی را می‌توان به این صورت نیز تعریف نمود: کارایی عبارت است از نسبت حداقل هزینه ممکن به هزینه تحقق یافته، برای ار ایه میزان مشخصی ستاده، در مقایسه با واحدهای مشابه در آن صنعت. براساس تعریف فوق، هرگونه اتلاف منابع و عدم استفاده بهینه از آن‌ها، ساختار نامناسب، هزینه‌های غیرضروری، سیاست‌های اعتباری غیر متعادل، مقررات بیش از حد، نارضایتی کارکنان، عدم پویایی سیستم

1. Efficiency

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

نظارت و... موجب کاهش کارایی می‌گردد. بانک‌ها به عنوان متصدیان بخش پولی اقتصاد نقشی موثری در حفظ و ایجاد رشد پایدار اقتصادی جامعه دارند. ارزیابی واحدهای بانکی به دلیل تنوع خدمات ارائه شده از پیچیدگی خاصی برخوردار است. اندازه‌گیری کارآیی، یک جنبه از بررسی عملکرد یک شرکت می‌باشد. کارآیی می‌تواند به سه روش اندازه‌گیری شود: حداکثر کردن ستاده، حداقل‌کردن هزینه و حداکثرسازی سود. بطور کلی کارآیی به دو عنصر تقسیم می‌شود: سازمانی به عنوان یک سازمان کارای فنی در نظر گرفته می‌شود، اگر توانایی بدست آوردن ماکزیمم ستاده را از داده‌های موجود یا حداقل کردن داده‌های استفاده شده در تولید ستاده‌های موجود را داشته باشد. در این‌جا هدف تولیدکنندگان، اجتناب از اتلاف است. برطبق نظر کوپمنز: "یک تولیدکننده از لحاظ فنی، کارا شناخته می‌شود، اگر و فقط اگر تولید بیشتر از هر ستاده بدون تولید کمتر از برخی ستاده‌های دیگر یا استفاده بیشتر از برخی داده‌ها، غیرممکن باشد."بعبارت دیگر، کارآیی تخصیصی، به ترکیب بهینه داده‌ها و ستاده‌ها در قیمتی مشخص (داده شده) ارتباط دارد (ابریشمی و همکاران، ۱۳۸۷).

همواره کوشش‌های اقتصادی انسان متوجه آن بوده است که حداکثر نتیجه را با کمترین امکانات و عوامل موجود بدست آورد. می‌توان این تمایل را دست‌یابی به کارآیی بالاتر نامید. از نظر اقتصادی، کارایی به مفهوم تخصیص بهینه منابع، حداکثر استفاده از منابع، تحمل حداقل هزینه با تکنولوژی موجود است. به هدف تولیدکنندگان ممکن است شامل موارد زیر باشد: تولید ستاده‌های مشخص با حداقل هزینه، بهره‌برداری از داده‌ها جهت حداکثر کردن عایدی، تخصیص داده‌ها و ستاده‌ها جهت ماکزیمم کردن سود. بطور تئوری، رقابت خوب است، زیرا اطمینان ایجاد می‌کند که هزینه‌های تولید حداقل شده‌اند و همزمان، کارآیی را ارتقاء می‌دهد. رقابت افزایشی می‌تواند بانک‌ها را وادار به عملکرد با کارآیی بیشتر به منظور حفظ بقای خود نماید و آن‌ها را وادار به تولید محصولات و ارائه خدماتی که بیشترین تقاضا را از طرف مشتریان دارند، نماید. اگر آن‌ها بتوانند خدماتی را که بطور کارآ تقاضا می‌شوند با کمترین هزینه ارائه کنند، هیچ دلیلی برای این‌که آن‌ها نتوانند سود بیشتری بدست بیاورند، وجود ندارد. در غیر این‌صورت، آن‌ها زیان کرده و احتمال از صحنه خارج می‌شوند(گیلک و همکاران ۱۳۸۵).

در این تحقیق گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی، اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی، نظام نظارتی و بازرسی کارآمد و وجود کارشناسان متخصص برای توجیه فنی و اقتصادی طرح‌ها به عنوان، عوامل تاثیرگذار برکارایی بانکداری اسلامی بررسی می‌شوند. اهداف نظام بانکی در قانون بانکداری بدون ربا عبارت است از: استقرار نظام پولی و اعتباری برمبنای حق و عدل، به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

اقتصاد کشور؛ فعالیت در جهت تحقق اهداف و سیاست‌ها و برنامه‌های اقتصادی دولت جمهوری اسلامی ایران؛ تسهیل در امور پرداخت‌ها و دریافت‌ها و مبادلات و معاملات و دیگر خدماتی که به موجب قانون به عهده بانک گذاشته می‌شود. با الهام از آیه ۲۷۵ سوره بقره ممنوعیت کار و درآمد بدون ریسک موجب می‌شود که فعالیت‌های مالی در اسلام دارایی‌های واقعی با ارزش افزوده همراه باشد. نظام بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران، یکی از دستاوردهای پرارزش انقلاب اسلامی است و به واقع باید این اندیشه اقتصادی را ارج نهاد. سوال تحقیق عبارت است از این‌که عوامل موثر برکارایی بانکداری اسلامی کدامند؟ و روابط بین عوامل به چه صورت می‌باشد؟

۳. کارآیی بانکداری اسلامی

بانکداری اسلامی همان اهداف بانکداری متداول دنیا را دنبال می‌کند با این تفاوت که ادعا می‌شود عملیات بانکداری در این بانک‌ها براساس فقه معاملات اسلامی صورت می‌گیرد. مهم‌ترین اصل در بانکداری اسلامی تقسیم سود و زیان حاصل از معامله و پرهیز از پرداخت ربا یا همان بهره پول است. بانکداری اسلامی نوعی بانکداری یا فعالیت بانکی است که با احکام اسلام) به‌ویژه از دید ربا و رباخواری (همخوانی دارد و در قالب اقتصاد اسلامی تعریف می‌شود. ایده بانکداری و تامین مالی اسلامی که نخستین بار در دهه ۱۹۵۰ مطرح شد، بریک اصل کلی استوار بوده و آن تحریم ربا است. این بانک‌ها براصل حرمت ربا، عقود مشارکتی و رابطه حقوقی وکالت عام استوار است. اولین جرقه‌های ایجاد تأمین مالی اسلامی در دهه ۷۰ پدیدار شد، و اولین کشوری که بانک اسلامی ایجاد کرد پاکستان بود. این نظام اخیراً به ورای کشورهای اسلامی گسترش یافته است. این‌که کشورهای عرب و غیرعرب مسلمان، به ویژه در آسیا، به طور فزاینده‌ای مجذوب مبادی و اصول تأمین مالی اسلامی شده‌اند. بانکداری اسلامی که در دهه ۸۰ بسیار محدود عمل می‌کرد و با مخالفت بسیاری از اقتصاددانان روبه‌رو شده بود، در اوایل دهه ۹۰ با شدت زیادی مطرح شد و طی دو دهه، توانست اعتماد مشتریانش را جلب نماید و به رقابت با بانک‌های سنّتی بپردازد؛ حتی این بانک‌ها مرزهای جهان اسلام را در نور دیدند و در کشورهای غیر اسلامی نیز ظاهر شدند. امروزه، اقتصاددانان تأکید می‌کنند که بانک‌های اسلامی، به طور مستقیم، در رشد اقتصادی کشورهای غربی و جهان نقش ایفا می‌کنند. در حقیقت، شارع مقدس اسلام به وضوح معامله‌های ربوی را در آیه‌ها و روایت‌های متعدد نفی می‌کند. بانکداری اسلامی به دنبال حداکثرسازی منافع ذی نفعان از جمله سپرده‌گذاران است، از این‌رو، تفاوت‌هایی در شیوه‌های مدیریت دارایی و بدهی در بانکداری اسلامی در مقایسه با بانکداری متعارف مشاهده می‌شود. این تفاوت اول آن‌که ناشی از متفاوت بودن نظام حسابداری بانکداری اسلامی با بانکداری متعارف است و دوم آن‌که حرمت ربا و ویژگی‌های فقهی آن مبین آن

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

است که عامل زمان به تنهایی عامل تعیین‌کننده افزایش بازدهی سرمایه نیست و مشارکت در سود و یا زیان ناشی از سرمایه‌گذاری در بخش حقیقی اقتصاد، رکن اساسی معاملات پولی تلقی می‌شود. این دو عامل مهم در مدیریت دارایی و بدهی بانکداری اسلامی قابل توجه هستند (افراسیابی، ۱۳۹۴).

ضرورت اشاعه نظام و فرهنگ بانکداری بدون ربا در تمام کشورهای اسلامی و حتی غیراسلامی از یک‌سو و اهمیت انطباق عملکرد این پدیده بالنده و نوپا برموازین اسلامی از سوی دیگر، از جمله اهداف و آرمان‌هایی است که تحقق آن هموار مطمح نظر اندیشمندان، محققان و عالمان دینی بوده است. گسترش بانکداری اسلامی در دهه‌های اخیر، ضرورت تدوین شاخص‌های ارزیابی میزان تحقق آرمان‌های آن را دو چندان کرده است. در مقایسه سیستم مالی اسلامی و سیستم بانکداری رایج باید گفت که هر دو آن‌ها تکیه بر وجوهی دارند که توسط سرمایه‌گذاران به آن‌ها سپرده می‌شود. اما اختلاف آن‌ها در روش‌ها، فلسفه و روش به حرکت درآوردن سرمایه می‌باشد. بر این اساس در بانکداری اسلامی سود و ضرر میان سپرده‌گذاران و وام‌گیرنده توزیع می‌شود و لذا سیستم مالی اسلامی بیشتر یک موسسه مالی است نه یک سیستم موسسه پولی. از دیدگاه نظری در مقایسه با بانکداری متعارف مزایای فراوانی برای بانکداری اسلامی از جمله حذف ربا از سیستم بانکی، توانایی بیشتر در جذب مشتری، کارآیی بیشتر در تخصیص منابع پولی، توجه بیشتر به تولید و سرمایه‌گذاری و بهبود توزیع درآمد ارایه می‌شود. در ایران قانون بانکداری بدون ربا از سال ۳۱۳۱ اجرا شده است (لطف‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۲). یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که از نظر مشتریان، مهم‌ترین عامل در کارایی بانکداری اسلامی، بکارگیری تسهیلات پرداختی، بیشتر در عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی و مشارکت بیشتر بانک در امر تولید می‌باشد (موزون و همکاران، ۱۳۹۲).

تجربه بیش از بیست و سه سال اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا براساس الگوی فعلی نشان می‌دهد این الگو در عین‌حال که کامیابی‌هایی داشته، مشکلات و نارسایی‌هایی هم به همراه دارد. برخی از آن‌ها عبارتند از:

* تعدد بیش از حد عقدهای بانکی باعث پیچیده، طولانی و پرهزینه شدن آموزش کارکنان بانک می‌شود؛
* آموزش ناکافی کارکنان بانک، باعث عدم انتخاب صحیح قراردادها و عدم تفهیم مناسب مشتریان، و این، سبب صوری و باطل شدن خیلی از قراردادها می‌شود.
* برخی از عقدها با فعالیت بانکی تناسب ندارند و اجرای صحیح آن‌ها در بانک ممکن نیست.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

* برخی از قراردادها به نظارت و کنترل مستمر نیاز دارند؛ در حالی که همه بانک‌ها ابزار و نیروی انسانی مناسب برای نظارت و کنترل را ندارند.

* اجرای صحیح برخی از قراردادها همراه با هزینه سنگین عملیاتی است و برای همه بانک‌ها مقرون به صرفه نیست.

* برخی از قراردادها با اهداف و سلیقه‌های مشتریان بانک (سپرده‌گذاران و متقاضیان تسهیلات) سازگار نیستند؛ در نتیجه مشتری، به اجرای صحیح قرارداد تمایلی ندارد.

تا زمانی که کارکنان بانک‌ها اخلاق را رعایت نکنند مشتریان را در منگنه قرار می‌دهند و یا سود بیشتری طلب می‌کنند بنابراین باید به مباحث اخلاقی باور داشت تا همه این‌ها تقویت شود و عملیات بانکداری نمود اسلامی یابد.(موسویان، ۱۳۸۵).

۴. سابقه مطالعات صورت گرفته در زمینه‌کارایی بانکداری اسلامی

الف) افراسیابی (۱۳۹۴) به بررسی روش‌های رفع ناکارایی‌ها در اجرای بانکداری بدون ربا در ایران پرداختند. نتایج نشان داد که حتی با داشتن قوی‌ترین و کامل‌ترین مبانی نظری، زمانی که بستر مناسبی برای اجرا وجود نداشته باشد، اهداف مورد نظر در بانکداری اسلامی حاصل نخواهد شد. تنها در سایه ایجاد بسترهای مناسب قانونی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است که می‌توان شاهد حضور کارا و پویای نظام بانکداری اسلامی در عرصه اقتصادی بود.

ب) رجبی(۱۳۸۹) به ارزیابی عملکرد بانک‌های تجاری ایران از جهت کارایی پرداخت. ارزیابی کارایی بانک‌های ملی، صادرات، ملت، تجارت، سپه و رفاه کارگران با کمک روش تحلیل پوششی داده‌ها در چارچوب تکنیک تحلیل پنجره‌ای در وضعیت بازدهی ثابت و بازدهی متغیر نسبت به مقیاس و مدل نهاده محور در دوره ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۵ پرداخته شد. همچنین نیروی انسانی، دارایی های ثابت، سپرده‌ها ونسبت تعداد شعب به تعداد دستگاه‌های خودپرداز به عنوان نهاده‌ها و تسهیلات اعطایی و سرمایه‌گذاری‌ها و سود ناخالص به عنوان ستاده‌های بانک‌ها انتخاب شده است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که:

۱) از نظر کارایی فنی، این بانک‌ها، بانک ملی ایران و بانک رفاه نسبت با سایر بانک‌ها کاراتر بوده و عملکرد بهتری را نشان میدهند.

۲) در شرایط بازدهی متغیر نسبت به مقیاس از لحاظ ثبات و پایداری کارایی در دوره ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۵ عملکرد با ثبات و پایداری داشته‌اند.

۳) بانک‌های تجاری در سطح بهینه از لحاظ مقیاس فعالیت نمی‌کنند و مقیاس عملکرد بانک‌ها اغلب در شرایط بازدهی فزاینده و یا ثابت نسبت به مقیاس می‌باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

۴) بین افزایش مقیاس فعالیت بانک‌ها (افزایش دارایی‌ها)می‌توان به سطوح بالاتری از کارآیی دست یافت.

پ) لطف آبادی و همکاران (۱۳۹۲) بانکداری اسلامی و فرصت‌ها و چالش‌های فراروی آن مورد بررسی قرار داد. از جمله عوامل ادامه حیات بانکداری اسلامی عبارتند از:

۱. کارایی اقتصادی بانک

۲. ثبات بانکداری

۳. واکنش بانک‌های اسلامی به چالش‌هایی که در برابر هویت‌شان اتفاق می‌افتد.

۴. اعتماد سپرده گذاران و پس‌اندازکنندگان، که در این تحقیق این عوامل مورد بررسی قرار گرفت.

ت) آقاجانی و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان بانکداری اسلامی در مقابل بانکداری متعارف: کدام کارا تر؟ بررسی کردند که: آیا سیستم بانکداری اسلامی مزیتی بر سیستم بانکداری نظام متعارف دارد؟ بحران‌هایی که نظام متعارف با آن روبه‌رو می‌شود مانند بحران اخیر مالی درآمریکا ضرورت توجه بیشتر به پاسخ این سوال را آشکار می‌نماید.این تحقیق به طور اجمالی دلایل کاراتر بودن این نوع ازسیستم بانکداری را معرفی و نشان می‌دهد که ایرادات قوانین حاکم بر این بانک‌ها در ایران چیست و راه حل‌های آن کدام است.

ث) منظوری و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان تحول از بانکداری ربوی به بانکداری اسلامی: چیستی و کارایی، بعد از بیان مفهوم کارایی مورد نظر و عوامل تأثیرگذار بر آن، راه‌های رسیدن به کارایی بالاتر در نظام بانکداری بدون ربای ایران بررسی می‌گردد. نتیجه بحث، برتری بانکداری بدون ربا بر بانکداری ربوی را نتیجه می‌دهد.

ج) موزون و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی تحت عنوان بررسی عوامل مؤثر برکارایی بانکداری اسلامی، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از نظر مشتریان، مهم‌ترین عامل در کارایی بانکداری اسلامی، بکارگیری تسهیلات پرداختی، بیشتر در عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی و مشارکت بیشتر بانک در امر تولید می‌باشد.

چ) عباسی و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیقی که تحت عنوان ارزیابی عملکرد بانکداری قرض‌الحسنه و بانکداری اسلامی در ایران و تجارب جهانی انجام دادند. نتایج حاصل حاکی از آن است که بانکداری اسلامی و بانکداری قرض‌الحسنه به عنوان یک بانکداری امن‌تر و قابل کنترل‌تر با رشدی سریع درحال جذب مشتریان جهانی است بانکداری اسلامی یکی از سریع‌ترین بخش‌های درحال رشد در صنعت اقتصاد است و باتوجه به این‌که بانکداری قرض‌الحسنه مستقیما به بخش‌های مولد تسهیلات اعطا می‌کند و خود را موظف به نظارت برمصرف آن‌ها می‌داند براجرای صحیح اعطا قرض‌الحسنه به

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

افراد واجد شرایط کنترل و نظارت دارد نقش مهمی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی می‌تواند داشته باشد.

ث) موسویان (۱۳۸۵) در تحقیقی با عنوان الگوی جدید بانکداری بدون ربا، عد از نگاهی گذرا به الگوهای گوناگون بانکداری بدون ربا در بخش‌های تجهیز و تخصیص منابع به نقد الگوی فعلی بانکداری بدون ربای ایران می‌پردازد؛ آن گاه الگوی جدید بانکداری بدون ربا را تبیین می‌کند و به بررسی مبانی فقهی و حقوقی آن می‌پردازد.

ت) موسویان (۱۳۷۸) در تحقیقی با عنوان ساختار مطلوب بانکداری بدون بهره و تاثیر آن در کارایی نظام بانکی؛ به تحلیل بانکداری ربوی و ارائه ساختاری برای بانکداری بدون ربا می‌پردازد.

ر) پلیزوس و همکاران (۲۰۱۲) [1]ارزیابی کارایی و راه و روش‌هایی را که هر یک از مناطق یونان در آن از منابع‌شان حداکثر استفاده را کنند تا به هدف رشد اقتصادی دست یابند، با استفاده از روش تحلیل پوششی داده‌های پنجره‌ای در فاصله زمانی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۷ را مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش فرضیه‌شان را که مبنی برتوسعه و رشد اقتصادی با توجه به منابع موجود را تایید کرد.

ز) وانگ و همکاران [2](۲۰۱۲) مطالعه‌ای در مورد کارایی و عامل انرژی در منطقه‌ای از چین را مورد تجزیه و تحلیل قرار دادند. در این پژوهش با بهره‌گیری از مدل تجزیه و تحلیل پوششی داده‌های پنجره‌ای(DEAW) به اندازه‌گیری انرژی و کارایی محیط زیست در ۲۹ منطقه اداری چین در طول دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۸ پرداختند. نتایج این تحلیل نشان می‌دهد که منطقه‌ای در شرق چین دارای بیشترین انرژی و کارایی محیط زیست را دارا است و همچنین منطقه غرب دارای کمترین کارایی است. در هر حال به طور کلی روند کارایی در چین روند افزایشی است.

۵. روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف، تحقیقی کاربردی است. به دلیل این که ابزار پیشنهادی به صورت اجرایی در یک سازمان مورد استفاده قرار می‌گیرد و به صورت عملی یک سازمان را می‌سنجد. این تحقیق از نظر روش توصیفی- پیمایشی است.

1.Polyzos et al
2.Wang et al

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

۶.جامعه و نمونه آماری

در این تحقیق جامعه آماری را مشتریان بانک کشاورزی در سطح استان اردبیل تشکیل داده است و نمونه‌گیری با استفاده از شیوه طبقه‌بندی متناسب با حجم نمونه انجام گرفته است و حجم نمونه براساس فرمول کوکران ۳۵۳ نفر تعیین گردید. در زمینه مدل‌سازی تفسیری ساختاری از نظرات ده نفر از خبرگان بانک کشاورزی استان اردبیل استفاده شد.

۷. ابزار اندازه‌گیری

در این تحقیق از روش‌ها و ابزارهای زیر جهت جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است: در مبانی نظری تحقیق از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی شامل کتب و مقاله‌های و پایان نامه‌های فارسی و انگلیسی استفاده شده است. برای استخراج شاخص‌های تعیین کارایی از ادبیات موضوع و مصاحبه با کارشناسان و مدیران بانک کشاورزی استان اردبیل و خبرگان دانشگاهی استان اردبیل استفاده شده است. از پرسش‌نامه جهت استخراج نظر کارشناسان بانک کشاورزی استان اردبیل استفاده شده است. در قسمت ابتدایی پرسش‌نامه توضیحاتی برای تعریف بانکداری اسلامی، ضرورت و اهمیت آن، در نظر گرفته شد. سوالات پرسش‌نامه براساس طیف ۵ تایی لیکرت می‌باشد که میزان تاثیر هر عامل از بسیارکم تا خیلی زیاد درجه‌بندی شده‌اند.

۸. پایایی (اعتبارپذیری)[1] و روایی[2]

در این تحقیق از اعتبار سازگاری اجزا که آزمونی است برای سنجش سازگاری پاسخ‌های فرد با همه عناصر ابزار اندازه‌گیری، استفاده شده است. مشهورترین آزمون برای اعتبار سازگاری اجزا عبارت است از ضریب آلفای کرونباخ. برای آزمون با هدف‌های پژوهشی، حصول پایایی بالاتر از ۰ / ۷ مناسب است. پایایی پرسش‌نامه ۰/۸۳۵ به دست آمد که با توجه به بیشتر بودن از ۰ / ۷ رقمی قابل قبول است. برای افزایش روایی ظاهری از نظر اساتید مربوطه نظر خواهی شد تا پرسش‌نامه برای توزیع آماده گردند. برای اندازه‌گیری روایی پرسش‌نامه ابتدا پرسش‌نامه میان خبرگان و کارشناسان و محققان بانک کشاورزی استان اردبیل توزیع شد و نظر آن‌ها درباره میزان مؤافقت با هر شاخص در چارچوب پیشنهادی در قالب اعداد کیفی پنج گزینه‌ای اخذ شد و اشکالات ساختاری آن شناسایی و اصلاحات لازم جهت برآورده ساختن روایی محتوا انجام شد.

1. Reliability
2. Validity

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

۹. تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای تحلیل داده‌ها از آمار استنباطی و آزمون‌های t تک نمونه‌ای استفاده شده است.

جدول ۱. توزیع پراکندگی نظرات عوامل مشتریان درباره عوامل موثر در بانکداری اسلامی

سوال	آمار توصیفی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی	فراوانی	۶	۱۶	۱۰	۸۲	۲۳۹	۴/۳۵	۰/۸۸
	درصد فراوانی	۱/۷	۴/۵	۲/۸	۲۳/۲	۶۷/۷		
اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی	فراوانی	۱۱	۱۴	۳۲	۷۷	۲۱۹	۴/۲۲	۱/۰۱
	درصد فراوانی	۳/۱	۴	۹/۱	۲۱/۸	۶۲		
نظام نظارتی و بازرسی کارآمد	فراوانی	۱۰	۱۸	۳۸	۸۸	۱۹۹	۴/۰۶	۱/۰۳
	درصد فراوانی	۲/۸	۵	۱۰/۷	۲۴/۹	۵۶/۳		
وجود کارشناسان متخصص	فراوانی	۸	۱۵	۳۶	۷۹	۲۱۵	۳/۸۸	۰/۹۵
	درصد فراوانی	۲/۲	۴/۲	۱۰/۱	۲۲/۳	۶۰/۹		

همان‌طور که جدول بالا نشان می‌دهد بیش از نیمی پاسخگویان گزینه خیلی زیاد را انتخاب کرده و موافق تاثیر گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی برکارایی بانکداری اسلامی می‌باشند. بعد از آن، پاسخ‌دهندگان موافق تاثیر خیلی زیاد ضعف نظام نظارتی و بازرسی کارآمد کارایی بانکداری اسلامی می‌باشند. همچنین بیشترین میانگین مربوط به تاثیر گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی می‌باشد و کمترین میانگین مربوط به تاثیر وجود کارشناسان متخصص برای توجیه فنی و اقتصادی طرح ها است.

جدول ۲. بررسی عوامل موثر در بانکداری اسلامی

متغیر	مقدار آماره t	درجه آزادی	P-value	میانگین	انحراف معیار
گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی	۳۱/۴۵	۳۵۳	۰۰۰	۴/۳۵	۰/۸۲
اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی	۲/۵۲	۳۵۳	۰۰۰	۴/۲۲	۱/۰۱
نظام نظارتی و بازرسی کارآمد	۱۱/۲۱	۳۵۳	۰/۰۱	۴/۰۶	۱/۰۳
وجود کارشناسان متخصص	۱۲/۵۵	۳۵۳	۰۰۰	۳/۸۸	۰/۹۵

با توجه به نتایج جدول ۲ و مقدار p- value آزمون که برابر صفر می‌باشد، فرض صفر برای هر چهار عامل رد می‌شود و هر چهار به عنوان عوامل موثر برکارایی بانکداری اسلامی تایید می‌گردند. در واقع از نظر مشتریان، مهم‌ترین عامل در کارایی بانکداری اسلامی گرایش بیشتر بانک‌ها به مشارکت واقعی در پروژه‌ها و عقدهای معاملاتی به جای عقدهای مشارکتی می‌باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

۱۰. مدل‌سازی ساختاری تفسیری

مدل‌سازی ساختاری تفسیری یکی از روش‌های طراحی سیستم‌ها، به ویژه سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی است. مدل‌سازی ساختاری تفسیری، رویکردی است که با بهره‌گیری از ریاضیات، رایانه و مشارکت متخصصان، به طراحی سیستم‌های بزرگ و پیچیده می‌پردازد. این رویکرد توسط وارفیلد[1] معرفی و توسعه داده شد (آذر و همکاران، ۱۳۹۲).

در این روش ابتدا به شناسایی عوامل موثر و اساسی پرداخته و سپس با استفاده از روشی که ارائه شده است، روابط بین این با عوامل و راه دستیابی به پیشرفت توسط این عوامل ارائه می‌شود. مدل‌سازی ساختاری تفسیری با تجزیه معیارها در چند سطح مختلف به تحلیل ارتباط بین شاخص‌ها می‌پردازد. مدل‌سازی ساختاری تفسیری، یک متدولوژی برای ایجاد و فهم روابط میان عناصر یک سیستم پیچیده می‌باشد. به عبارت دیگر مدل‌سازی تفسیری ساختاری یک فرآیند متعامل است که در آن مجموع ای از عناصر مختلف و مرتبط با همدیگر در یک مدل سیستماتیک جامع ساختاربندی می‌شوند. در این مدل پس از شناسائی ابعاد وشاخص‌های مطالعه روابط بین ابعاد و شاخص‌های شناسائی شده با استفاده از رابطه مفهومی"منجر به" تحلیل می‌شود. حالت‌ها و علائم مورد استفاده در این رابطه مفهومی عبارت است از: (کهن خاکی، ۱۳۹۴).

جدول۳. علائم مورد استفاده در طراحی مدل ساختاری تفسیری

V	A	X	O
متغیر i بر j تاثیر دارد	متغیر j بر i تاثیر دارد	رابطه دو سویه	عدم وجود رابطه

۱۱. تجزیه وتحلیل داده‌ها با رویکرد ساختاری تفسیری

۱.۱۱. شناسائی و تعیین معیارهای تصمیم‌گیری

در این تحقیق با انجام آزمون‌های آماری، چهار عامل گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی، اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی، نظام نظارتی و بازرسی کارآمد، وجود کارشناسان متخصص به عنوان عوامل حیاتی و موثر برکارایی بانکداری اسلامی شناخته شدند.

۲.۱۱. تشکیل ماتریس خودتعاملی ساختاری

براساس نتایج گام قبلی، گام بعدی شناسایی الگوی روابط علی میان آن‌ها است. جهت انعکاس روابط درونی میان معیارهای اصلی از دیدگاه خبرگان استفاده شده است. در این تکنیک متخصصان

1. Warfield, J.N.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

قادرند با تسلط بیشتری به بیان نظرات خود در رابطه با اثرات (جهت و شدت اثرات) میان عوامل بپردازند. ماتریس، هم رابطه علی و معلولی بین عوامل را نشان می‌دهد و هم اثرپذیری و اثرگذاری متغیرها را نمایش می‌دهد. در این مرحله متغیرهای مساله مساله به صورت دو به دو و زوجی با هم مقایسه شدند و پاسخ‌دهندگان با استفاده از نمادهای V,A, O,X به تعیین روابط بین متغیرها پرداختند. بعد از نظر خواهی از خبرگان و کارشناسان بانک کشاورزی استان اردبیل، ماتریس خود تعاملی ساختاری طبق جدول ۴ بدست آمد.

جدول ۴ . ماتریس خود تعاملی ساختاری

ردیف	عوامل مثر بر کارایی بانکداری اسلامی	۴	۳	۲	۱
۱	گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی	A	V	O	
۲	وجود کارشناسان متخصص	X	O		
۳	نظام نظارتی و بازرسی کارآمد	A			
۴	اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی				

۳.۱۱ . تشکیل ماتریس دسترسی اولیه

در این مرحله، ماتریس خود تعاملی ساختاری به یک ماتریس دودویی تبدیل می‌شود. از این طریق، ماتریس دسترسی اولیه بدست می‌آید. از طریق تبدیل نمادهای V, A, O ,X به صفر و یک برای هر متغیر ماتریس خود تعاملی ساختاری به یک ماتریس دودویی تبدیل شده که به اصطلاح ماتریس دسترسی اولیه خوانده می‌شود. قوانین تبدیل این نمادها به شرح زیر است: در صورتی که ورودی(i,j) (محل تلاقی سطر i و ستون j) در ماتریس خود تعاملی ساختاری V باشد در ورودی (i,j) در ماتریس دسترسی یک و در ورودی (j,i) صفر قرار داده می‌شود. در صورتی که ورودی (i,j) در ماتریس خود تعاملی ساختاری A باشد در ورودی (i,j) در ماتریس دسترسی صفر و در ورودی (j,i) یک قرار داده می شود. در صورتی که ورودی (i,j) در ماتریس خود تعاملی ساختاری X باشد در ورودی (i,j) در ماتریس دسترسی یک و در ورودی (j,i) یک قرار داده می‌شود. در صورتی که ورودی (i,j) در ماتریس خود تعاملی ساختاری O باشد در ورودی (i,j) در ماتریس دسترسی صفر و در ورودی (j,i) صفر قرار داده می‌شود. در صورتی که i=j باشد در ورودی ماتریس دسترسی یک قرار داده می‌شود. ماتریس دسترسی اولیه طبق توضیحات فوق برای ماتریس خودتعاملی ساختاری مرحله قبل به صورت جدول ۵ می‌باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

جدول ۵ - ماتریس ماتریس دسترسی اولیه

عوامل	۱	۲	۳	۴
۱	۱	۰	۱	۰
۲	۰	۱	۰	۱
۳	۰	۰	۱	۰
۴	۱	۱	۱	۱

۱۰-۴- تشکیل ماتریس دسترسی نهایی

پس از تشکیل ماتریس دسترسی اولیه با دخیل نمودن انتقال پـذیری در روابـط متغیرهـا، مـاتریس دسترسی نهایی تشکیل می‌شود. برای اطمینان باید روابط ثانویه کنترل شود. انتقال‌پذیری به معنای آن است که ه اگر متغیر A منجر به B شود (بر B تـاثیر داشـته باشـد) و B منجـر بـه C شـود (بر C تاثیر داشته باشد) در این صورت باید A منجر به C شود (A بـر C نیـز تـاثیر مـی‌گـذارد). یعنی اگر براساس روابط ثانویه باید اثرات مستقیم لحاظ شده باشد اما در عمـل ایـن اتفـاق نیفتـاده باشد باید جدول تصحیح شود و رابطه ثانویه را نیز نشان داد. در این ماتریس، قدرت نفـوذ و میـزان وابستگی هر متغیر نیز نشان داده می‌شود. قدرت نفوذ یک متغیر از جمع تعداد متغیرهـای متـاثر از آن و خود متغیر بدست می‌آید. میزان وابستگی یک متغیر نیز از جمع متغیرهایی که از آن‌ها تـاثیر می‌پذیرد و خود متغیر بدست می‌آید. ماتریس دسترسی نهایی به صورت جدول ۶ بدست می‌آید.

جدول ۶ - ماتریس ماتریس دسترسی نهایی

عوامل	۱	۲	۳	۴	**قدرت نفوذ**
۱	۱	۰	۱	۰	۲
۲	۰	۱	۰	۱	۲
۳	۰	۰	۱	۰	۱
۴	۱	۱	۱	۱	۴
میزان وابستگی	۲	۲	۳	۲	

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

۱۰-۵- تعیین روابط و سطح‌بندی ابعاد و شاخص‌ها

برای تعیین روابط و سطح‌بندی معیارها باید مجموعه خروجی‌ها و مجموعه ورودی‌ها برای هر معیار از ماتریس دریافتی استخراج شود. مجموعه خروجی‌ها شامل خود معیار و معیارهایی است که از آن تاثیر می‌پذیرد. مجموعه ورودی‌ها شامل خود معیار و معیارهایی است که بر آن تاثیر می‌گذارند. سپس مجموعه روابط دو طرفه معیارها مشخص می‌شود. اولین سطری که اشتراک دو مجموعه برابر با مجموعه قابل دستیابی (ورودی‌ها) باشد، سطح اول اولویت مشخص خواهد شد. چنان‌چه اشتراک مجموعه ورودی‌ها و مجموعه مقدم (خروجی‌ها) برابر باشد متغیر مربوطه در سلسله مراتب ماتریس ساختاری تفسیری، در بالاترین سطح قرار می‌گیرد. پس از تعیین سطح، معیاری که سطح آن معلوم شده را در جدول از تمامی مجموعه حذف کرده و مجدداً مجموعه ورودی‌ها و خروجی‌ها را تشکیل داده و سطح متغیر بعدی به دست می‌آید.

جدول ۷ - تعیین سطح نخست در سلسله مراتب مدل‌سازی ساختاری تفسیری

عامل	مجموعه خروجی اثرگذاری	مجموعه ورودی اثرپذیری	اشتراک	سطح
۱	۱و۳	۱و۴	۱	
۲	۲و۴	۲و۴	۲و۴	۱
۳	۳	۱و۳	۳	۱
۴	۱و۲و۳و۴	۲و۴	۲و۴	

همان‌طور که در جدول فوق مشخص شده است، عوامل وجود کارشناسان متخصص (۲) و نظام نظارتی و بازرسی کارآمد (۳) در سطح اول قرار می‌گیرند. هنگامی که در اولین تکرار عناصر بالاترین سطح مشخص شد، باید این عوامل را از سایر عوامل جدا و حذف شوند، این عمل تا زمانی که سطح تمامی عوامل مشخص شوند تکرار می‌شود.

جدول ۸ - تعیین سطح دوم در سلسله مراتب مدل‌سازی ساختاری تفسیری

عامل	مجموعه خروجی اثرگذاری	مجموعه ورودی اثرپذیری	اشتراک	سطح
۱	۱	۱و۴	۱	۲
۴	۱و۴	۴	۴	

همان‌طور که در جدول فوق مشخص شده است، گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی (۱) در سطح دوم قرار می‌گیرند و تنها عامل باقیمانده یعنی اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی (۴) در سطح ۳ قرار می‌گیرد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

۱۰-۶- ترسیم مدل ساختاری تفسیری عوامل موثر برکارایی بانکداری اسلامی

مدل نهایی بدست آمده در این تحقیق از سه سطح تشکیل شده است. عواملی که در سطوح بالاتر هستند از تاثیرگذاری کمتری برخوردارند و بیشتر تحت تاثیر سایر عوامل می‌باشند. عوامل سطوح پایین تر از تاثیرگذاری بیشتری برخوردارند.

شکل ۱- مدل ساختاری تفسیری عوامل موثر برکارایی بانکداری اسلامی

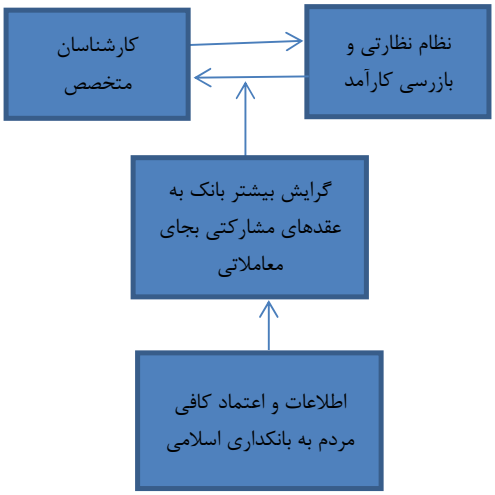

سطح ۱

سطح ۲

سطح۳

۱۰-۷- ترسیم نمودار MICMAC

در این مرحله متغیرها در چهار گروه طبقه‌بندی می‌شوند. اولین گروه شامل متغیرهای خود مختار (ناحیه۱) می شود که قدرت نفوذ و وابستگی ضعیفی دارد (گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی، وجود کارشناسان متخصص). دسته دوم، متغیرهای وابسته (ناحیه۲) هستند که از قدرت نفوذ ضعیف ولی وابستگی بالایی برخوردارند (نظام نظارتی و بازرسی کارآمد). گروه سوم متغیرهای پیوندی (ناحیه ۳) می‌باشند که از قدرت نفوذ و وابستگی بالایی برخوردارند. گروه چهارم متغیرهای مستقل (ناحیه ۴) را در بر می‌گیرد. این متغیرها دارای قدرت نفوذ بالا و وابستگی پایینی هستند (اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی). متغیرهایی که از قدرت نفوذ بالای برخوردارند متغیرهای کلیدی نامیده می‌شوند. بنابراین عامل اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی باید در زمینه افزایش کارایی بانکداری اسلامی در اولویت قرار گیرد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

	۴		۴		
قدرت نفوذ	۳		نفوذ		پیوندی
	۲		۱و۲		
	۱		خودمختار	۳	وابسته
میزان وابستگی			۲	۳	۴

نتیجه‌گیری

در کشورهای اسلامی، نوع خاصی از بانکداری مطرح می‌شود که با بانکداری سنتی و عرفی که در جهان رواج دارد تفاوت‌هایی دارد. این نوع بانکداری سعی دارد منافع هر دو گروه سهام داران بانک‌ها و مشتریان را در نظر بگیرد و از اعمال هزینه مازاد و غیرمنصفانه (ربا) دوری کند. طبق نظر مشتریان مهم ترین عامل در کارایی بانکداری اسلامی گرایش بیشتر بانک‌ها به مشارکت واقعی در پروژه‌ها و عقدهای معاملاتی به جای عقدهای مشارکتی می‌باشد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که فقط قراردادهای مبادله‌ای با ماهیت بانک‌های تجاری و با هدف‌ها و سلیقه‌های متقاضیان تسهیالت بانکی سازگار است و به تنهایی برای تامین صددرصد نیازهای متقاضیان تسهیلات بانکی کافی است. در نتیجه اکثر عملیات و قراردادهای بانک های تجاری به سمت قراردادهای معاملاتی سوق داده می‌شوند و از به کاربستن قراردادهای مشارکتی که ریسک بالاتری دارند، باز می‌مانند. تفاوت اصلی بانکداری اسلامی از بانکداری متعارف در بکارگیری قراردادهای اسلامی و مبتنی برمشارکت در سود و زیان است. به عبارت دیگر مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی به دلیل غیر ربوی بودن و مفاهیم خاص آن علاوه بر موارد مطرح شده در مدیریت ریسک نیازمند اعمال دقت در مفاهیم بانکداری اسلامی نیز می‌باشود. از دلایل مهم عدم تمایل به بانکداری اسالمی: فقدان پایه‌های قانونی برای بانکداری اسلامی، فقدان قوانین پایه‌ای برای بانکداری اسلامی، عدم کفایت سیستم قانونی موجود، عدم وجود قوانین مرتبط با روش‌های اسلامی تأمین مالی و ناکافی بودن قوانین مرتبط با طرح مصون‌سازی دارایی(تبدیل دارایی به اوراق بهادار) مرتبط با اصول شریعت می‌باشد که باعث شده بانک‌های اسلامی از ابزارهای غیراسلامی نیز استفاده کنند. از آن‌جایی که توسعه و پیشرفت هر اقتصادی با سیستم مالی و بانکداری آن مرتبط است، آگاهی از نواقص سیستم قانونی کشور اسلامی امری ضروری برای مدیران هر جامعه اسلامی می‌باشد تا راه را برای ورود بانک‌ها و موسسات مالی اسلامی به بازارهای جهانی هموار سازند. نتایج مدل‌سازی ساختاری تفسیری درباره ۴ عامل بدست آمده از آزمون آماری که در کارایی بانکداری اسلامی نقش دارند، نشان می‌دهد که عوامل گرایش بیشتر بانک به عقدهای مشارکتی بجای معاملاتی، وجود کارشناسان متخصص، قدرت نفوذ و

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

وابستگی ضعیفی دارند. عامل نظام نظارتی و بازرسی کارآمد از قدرت نفوذ ضعیف ولی وابستگی بالایی برخوردار است و عامل اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی دارای قدرت نفوذ بالا و وابستگی پایینی است. بنابراین عامل اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی دارای نقش کلیدی بوده و در زمینه افزایش کارایی بانکداری اسلامی در اولویت قرار گیرد. همچنین عامل اطلاعات و اعتماد کافی مردم به بانکداری اسلامی بیشترین تاثیرگذاری را برعوامل دیگر داشته و عوامل نظام نظارتی و بازرسی کارآمد و وجود کارشناسان متخصص بیشترین تاثیرپذیری را از عوامل دیگر دارند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

منابع

۱. ابریشمی حمید، مهرآرا محسن و آجورلـو مـریم (۱۳۸۷) بررسـی کـارایی هزینـه‌ای در نظـام بـانکی مطالعه موردی بانک ملت، پژوهشنامه اقتصادی، سال ۸، شماره ۱۷۳-۱۹۷، ۲۸.

۲. آذر ، عادل، مومنی، منصور (۱۳۸۰)، آمار و کاربرد آن در مدیریت، جلد دوم، چاپ پنجم، تهران انتشارات سمت.

۳. آذر، عادل، مومنی، منصور (۱۳۸۳)، آمار و کاربرد آن در مـدیریت، جلـد اوّل، تهـران انتشـارات سمت.

۴. آذر، عادل؛ خسروانی، فرزانه؛ جلالی، رضا (۱۳۹۲)، تحقیق در عملیـات نـرم، تهـران، انتشـارات سازمان مدیریت صنعتی.

۵. افراسیابی، مهران (۱۳۹۴) بررسی روش‌های رفع ناکارایی‌ها در اجـرای بانکـداری بـدون ربـا در ایران، کنفرانس بین‌المللی جهت‌گیری‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری.

۶. آقاجانی، معصومه؛ منظوری، آزاده؛ آقاجـانی، محمـدعلی (۱۳۹۲) بانکـداری اسـلامی در مقابـل بانکداری متعارف: کدام کاراتر؟، نخستین کنفرانس ملی توسعه مدیریت پولی و بانکی.

۷. خداداد کاشی فرهاد و توسلی مهدی (۱۳۹۱) تخمین کارایی فنی بانک کشاورزی با اسـتفاده از تابع تولید مرزی، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۶۱،۱۵۸-۱۳۳،

۸. سرمد، زهره و بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۸۲)، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، چاپ هفتم، تهران، انتشارات آگاه.

۹. سرمد، زهره، (۱۳۸۴)، آمار استنباطی: گزیده‌ای از تحلیـل‌هـای آمـاری تـک متغیـری، تهـران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها(سمت).

۱۰.سکاران، اوما (۱۳۸۱)، روش‌های تحقیق در مدیریت، ترجمه محمد صائبی و شیرازی، چاپ دوّم تهران: مؤسسه آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.

۱۱.شجری، پ،" بانکداری اسلامی و ثبات مالی تاز های اقتصاد"، شماره ۱، ۷۹-۸۶

۱۲.عباسی، مجید؛ احمدی، موسی (۱۳۹۱) ارزیابی عملکـرد بانکـداری قـرض‌الحسـنه و بانکـداری اسلامی در ایران و تجارب جهانی، اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، نوآوری و تولید ملی

۱۳.کهن خاکی، سمیرا (۱۳۹۴) شناسایی عوامل حیاتی موفقیت تجارت سیار بـا رویکـرد تفسـیری ساختاری، فصلنامه اختصاصی تبلیغات و بازاریابی، شماره ۱.

۱۴.گیلک حکیم‌آبادی، محمدتقی، اثنی‌عشری ابوالقاسم و احمدپور هـادی(۱۳۸۵) بررسـی کـارایی بانک‌های تجاری در ایران: مطالعه موردی بانک صادرات مازندران، جسـتارهای اقتصـادی، سـال سوم، شماره۵، ۱۵۶-۱۲۷.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

۱۵.لطف‌آبادی، رجایی؛ صادق‌پور، رسول، مختاری اردکان، امیرحسین (۱۳۹۳) بررسی بانکداری اسلامی و فرصت‌ها و چالش‌های فراروی آن، کنفرانس اقتصاد، توانمندسازی اصلاح رفتارهای اقتصادی.
۱۶.محرابی، ل،" مدیریت ریسک در نظام بانکداری بدون ربا"، تاز های اقتصاد، شماره ۱۳۱ ، صفحه ۹۱
۱۷.مشرف جوادی، م .ح، قوچی فرد، ح،" ریسک در بانک‌ها و موسسات مالی اسلامی"، بررسی‌های بازرگانی، سال ۱۳۸۸ صفحه ۱۰۵-۹۴
۱۸.منظوری، آزاده؛ آقاجانی، معصومه (۱۳۹۲) تحول از بانکداری ربوی به بانکداری اسلامی: چیستی و کارایی، نخستین کنفرانس ملی توسعه مدیریت پولی و بانکی
۱۹.موزون، علی؛ مهران، مهشید؛ برسیان اصفهانی، حمید (۱۳۹۲) بررسی عوامل مؤثر برکارایی بانکداری اسلامی، نخستین کنفرانس ملی توسعه مدیریت پولی و بانکی
۲۰.موسویان، سید عباس (۱۳۸۶) نظریه‌های ربا و بهره، اقتصاد اسلامی، اقتصاد اسلامی سال هفتم پاییز ۱۳۸۶ شماره ۲۷
۲۱.موسویان، سیدعباس (۱۳۸۵) الگوی جدید بانکداری بدون ربا، اقتصاد اسلامی سال ششم پاییز ۱۳۸۵ شماره ۲۳
۲۲.موسویان، سید عباس (۱۳۷۸) ساختار مطلوب بانک‌داری بدون بهره و تاثیر آن در کارایی نظام بانکی، سمینار بانکداری اسلامی: بررسی مبانی و روش‌های اجرایی افزایش کارایی در بانکداری اسلامی
۲۳.مؤمنی، منصور (۱۳۸۶)، تحلیل‌های آماری با استفاده از SPSS، چاپ اول، تهران، نشر کتاب نو.

1. Avkiran N.(2000) Decomposing the Technical Efficiency of Trading Banks in the Deregulated Period, Hospitality, Tourism, and Property Management,Vol. No,1-44.
2. Cullinane K& Wang T.F(2007) Data Envelopment nalysis(DEA) and Improving Container Port Efficiency, Devolution, Port Governance and Port Performance Research in Transportation Economics, Vol 17, 517-
3. Danijela P, Aleksander R, Zlatko H &VladetaČ,(2011) DEA Window Anlysis for Measuring Port Efficiencies in Serbia, Traffic&Transportation, Vol. 24, No. 1, 63-72.
4. Mokhtar,A. Abdullah, .N. Alhabshi, S.(2008),"Efficiency and competition of Islamic banking in Malaysia",Vol. 24 no.1 ,pp. 28-48.
5. -Khan F.,"How Islamic is Islemic Banking ?",Journal of Economic Behavior & organization, (2010) 76:805-820.
6. 3- www.Islamic-finance.net

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]

7. 4-www.Islamic-banking.com
8. 5-www.kayhannews.ir
9. 6-www.donya-e-eqtesad.com
10. Isik, Ihsan and Hassan, M. Kabir, 2003, "Fainancial deregulation and total facor productivitychange: an emprical study of Turkish commercial bank", Journal of banking and finance, 27, pp: 1455-1485.
11. Golany, Storbeck, May- June 1999, "A data envelopment analysis of the operational efficiencies of bank branches", *interfacts*, 29, pp:14- 26.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2025-08-23]